

pleksa geosfere koji mogu biti temelj interdisciplinarnim istraživanjima i njihovoj primjeni.

S obzirom na činjenicu da u obrazovnom sistemu ne mogu biti zastupljene sve znanstvene diferencirane geodiscipline, geografija mora zauzeti ključno mjesto, jer objedinjuje temeljna znanja o strukturi i značenju prostora uključujući komparativni pristup spoznaji problema našeg i svjetskog prostora.

Zusammenfassung

ÜBER GEOGRAPHISCHE IDEE, GEOGRAPHISCHE DISZIPLIN UND ÜBER DIE GEOGRAPHIE IN KROATIEN

Veljko Rogić

Der Autor hebt den Grundunterschied zwischen der Entwicklung des geographischen Gedankens und der relativ späten Formung der geographischen Disziplin hervor.

Das Problem des Inhalts, der Methoden und Ziele der Erforschung der geographischen Disziplin als eine Folge der Differenzierung der Geowissenschaft und einer Reihe anderer Richtungen der Erforschung des Georaumes bestimmen auch heute ihre Lage und Bedeutung.

Ihre klare Bestimmung im Verhältnis zu diesen Disziplinen und zu den Richtungen der Erforschung beliebt das Grundproblem der Entwicklung der Geographie und ihrer Gestätigung in der Gesellschaft.

In der Darstellung der Entwicklung der Geographie in Kroatien hebt der Autor die durchbrechene Bedeutung der nachkriegsperiode, die durch das Erscheinen der ersten komplexen regionalen Studien bestimmt sind, hervor.

Igor VRIŠER, Ljubljana

RAZVOJNE DILEME SUVREMENE JUGOSLAVENSKE GEOGRAFIJE

Bez većeg okolišanja možemo konstatirati da je u posljednjim desetljećima jugoslavenska geografija sve više gubila na društvenom značenju i da je nje-na uloga u društvenom životu, znanosti i kulturi postala marginalna. Njeno se značenje smanjivalo apsolutno i relativno.

Na njeno relativno zaostajanje utjecala je opća društvena orijentacija u znanosti, koja je preferirala tehničke i određene društvene znanosti, kao na primjer sociologiju, historiju ili ekonomiju, a zapostavljala fundamentalne i prostorne znanosti (geosciences). Takvo je društveno usmjerenje bilo izraz prakticizma, oportunitizma i ideoloških predrasuda. Tek je u posljednje vrijeme došlo do određene promjene u toj politici, pa su i neke prirodoslovne znanosti, kao matematika, fizika ili biologija, pojačale svoj položaj. Geografija nije bila obuhvaćena tim promjenama, jer joj se kao izrazito sintetičkoj, ne-aplikativnoj i u prvom redu informativnoj znanosti nije pripisalo razvojno značenje i mogućnost sudjelovanja u predstojećoj tehnološkoj revoluciji. Isto tako geografija je ostala po strani u upravo započetom buđenju ekološke svijesti; geografija nije uspjela postići u toj novoj znanosti i ekološkom pokretu značajnije pozicije, nego su njene pozicije i funkcije preuzele fizika, kemija i tehnika.

U takvoj konstelaciji naša geografija sve više relativno zaostaje i sve manje postaje interesantna za društvo. Dok se druge znanosti razvijaju i proširuju na nova znanstvena područja, geografija ne samo da stagnira nego i gubi nekad stečene pozicije. Te postupne promjene daju geografiji značenje prostorne informativne znanosti, ali bez nekog većeg značenja za produblivanje znanstvenih spoznaja. Treba dodati da i na tom informativnom području geografiji konkuriraju nove sile – to su u prvom redu komunikacioni mediji, televizija, radio i novine, koji su ažurniji i imaju bolje financijske mogućnosti za donošenje geografskih informacija. U stvari se događa da se stvara geografija bez geografa, odnosno da geografi nisu sposobni ili nisu u stanju da ispunjavaju zadatke koje od njih očekuje razvijajuće suvremeno društvo. Tako geografiji ostaje jedino još do kraja nerazjašnjena uloga »nacionalne znanosti«. Međutim i na tom području geografija postaje pomalo zbog gubljenja školskih sati u usmjerenom obrazovanju i nesposobnosti razvijanja moderne regionalne geografije Jugoslavije, sporedni školski predmet bez većeg utjecaja na odgoj i obrazovanje omladine.

Želimo naglasiti da to relativno slabljenje geografskog položaja u sustavu znanosti nije samo re-

zultat napretka drugih znanosti, njihovog boljeg snalaženja ili društvenog podupiranja nekih među njima, nego je u prvom redu *posljedica apsolutnog smanjenja geografske produkcije, njene kvalitete i aplikativnosti*. Glavne uzroke njene krize treba, prema tome, tražiti u dosadašnjem razvoju, slaboj kvaliteti, zaostajanju i problemima same jugoslavenske geografije u posljednjim desetljećima. Očigledno je da se moraju jugoslavenski geografi kritički osvrnuti na vlastiti rad bez samozadovoljstva, hvale ili nadutosti o postignutim rezultatima i na toj osnovi pristupiti k izradi novog razvojnog programa. Naime, jedino znanstveni rezultati i njihova uspješna aplikacija mjerilo su uspješnosti neke znanosti i potvrda njenog društvenog položaja i značenja. Traženje krivice za neuspješnost u konkurenciji, privilegiranosti ili prodornosti drugih znanosti je samo prazan izgovor kojim se ne može opravdati unutrašnju krizu u znanosti.

Bilo bi interesantno i korisno razmotriti koji su razlozi pridonijeli stagnaciji i neuspješnosti suvremene jugoslavenske geografije, iako je ta znanost ušla u drugu polovinu 20. stoljeća s dosta bogatim znanstvenim nasleđem i prilično velikom reputacijom. Njoj su najviše pridonijeli J. Cvijić, P. Vujević, B. Ž. Milojević, P. S. Jovanović, V. Radovanović, M. Šenoa, A. Gavazzi, I. Rubić, J. Roglić, A. Melik, S. Ilešić i još neki. Smatramo da su tri osnovna razloga za njenu krizu.

Po našem mišljenju glavni je uzrok *zatvaranje jugoslavenske geografije i gubljenje veza sa svjetskim razvojem*. Jugoslavenski geografi, dosta mnogobrojni, naime sve manje slijede nove ideje i teorijska dostignuća svjetske geografije. Iako se broj geografskih znanstvenika na univerzitetima i institutima jako povećao, to se na žalost ne odražava u broju i kvaliteti znanstvenih spoznaja. U posljednjim decenijama svjetska je geografija napravila značajne korake u smjeru kompleksne geografije (Anučin, Bunge, Bobek, Hagget, Sauškin). Uvela je nasuprot ideografskog (induktivnog) nomotetični (deduktivni) metodski pristup (Chorley, Haggett, Harwey, Morrill, Uhlig). Odbacila je dualističko shvatanje prirode i društva (Gerasimov, Kalesnik, Semenovskij). Pojavili su se novi idejni smjerovi, kao što su socijalna geografija (Berry, Hartke, Ruppert), ekologija čovjeka (Sorre, Ginsburg), behaviorizam i sistemska teorija. Izvanredno je ojačala matematizacija geografije (Gurevič-Sauškin). Sve više je primjera o aplikaciji geografskih spoznaja za potrebe privrednog i prostornog razvoja i svakidašnjeg života (konstruktivna geografija, regionalno planiranje i regionalna analiza, regionalni razvoj itd.). Ova idejna strujanja, novi teoretski pogledi, koncepti o reintegraciji geografije ili o unošenju regionalnog aspekta u sve geografske radove, uvođenje matematike i upotreba računala i time osvajanje novog mišljenja u geografskim znanstvenim radovima, sve to i još mnogo drugog jedva je dotaklo jugoslavensku geografiju. Jedino pojedinci pokušavaju uvesti te nove poglede i metode u našu geografiju. Kritički promatrano, jugoslavenska geografija još uvijek slijedi idejna i metodska shvaćanja prvih decenija posljednjeg doba i u tom duhu se u mnogome uči na univerzitetima, odnosno gaji se geografija na institutima.

Ako već govorimo o zatvaranju jugoslavenske geografije prema svijetu treba napomenuti da dolazi do sličnog *zatvaranja i između samih jugoslavenskih geografa!* Kontakata između geografskih katedra i instituta sve je manje. Jedino na kongresima i povremenim simpozijima dolazi do skromne izmjene znanstvenih spoznaja i upoznavanja novih metoda. Treba konstatirati da kvaliteta saopćenja na tim susretima ukazuje na tendenciju opadanja. Jezične barijere postale su izraženije nego su bile ikada prije. Nove generacije manje upotrebljavaju stranu literaturu i nimalo se ne trude da bi razumjele pojedine jugoslavenske jezike, pa je zbog toga izmjena informacija slaba i mnogobrojni jugoslavenski geografski časopisi osuđeni su da kruže jedino u vlastitoj nacionalnoj ili republičkoj sredini.

Drugi ključni problem jugoslavenske geografije koji najviše pridonosi njenom slabom renomeu je prevladavanje *ekstenzivnosti u znanstvenim radovima*. Mnogo se hvalimo velikim brojem znanstvenih radova koje geografi publiciraju. Ali na žalost prevladavajuća većina tih radova donosi malo novih znanstvenih saznanja, velik broj njih je izrazito deskriptivan, ponavlja vlastite ili opće saznanje i izrazito je verbalistički. Kritike znanstvenih radova gotovo nema. Redakcije su spremne tiskati gotovo svaki takozvani »znanstveni rad«. Geografi, s iznimkom »fizičkih geografa«, sve manje odlaze na teren, pa tako prevladava »kabinetska geografija« koja koristi publicirane statističke podatke. U našim znanstvenim djelima gotovo nema kvantitativnih metoda, ne upotrebljavaju se moderne statističke i matematičke metode (npr. korelacije, faktorska analiza), a kartografija ostaje na nivou početka 20. stoljeća. (Vrlo mali broj geografa surađuje u kartografskim izdanjima VGI ili drugih izdavačkih kuća).

U izboru znanstvenih tema prevladaju sitni i mnogo puta izmišljeni radovi, a ne oni koji bi imali šire metodsko ili regionalno značenje (npr. krška terminologija, Geografija Hrvatske). Opća jugoslavenska istraživanja odnosno istraživanja koja bi obuhvatila cijelu Jugoslaviju su iznimna. Zbog toga je publiciranje *Geographicae Jugoslaviae* u stalnoj krizi. Za inozemstvo su ustvari zanimljivi jedino radovi koji zahvaćaju cijelu zemlju ili barem veće regije. Postoji veliki interes za geografska saopćenja o Jugoslaviji, ali jugoslavenski geografi vrlo rijetko publiciraju takva djela na stranim jezicima. Zbog toga mnogi strani geografi pišu knjige i rasprave o Jugoslaviji ili njenim geografskim pojavama (npr. Hamilton, Bodrin-Avdeičev, Carter, Grothusen).

Treći i po našem mišljenju vrlo značajan razlog zaostajanja geografske znanosti u Jugoslaviji je njena nedovoljna *aplikativnost*. U današnje doba, kad počinje informacijska revolucija i kad se stvaraju banke prostornih podataka, geografsko ustrajanje na informativnoj ulozi postalo je pomalo anakronističko. Zato budućnost geografske znanosti ne može biti u davanju prilično jednostavnih i nepotpunih informacija o regijama, svijetu ili nekim pojavama u geosferi, jer to mogu i drugi (i to mnogo puta čak i bolje). Geografska informacija mora postati upotrebljiva i tražena u drugim istraživanjima ili u društvenoj praksi. To znači da mora biti originalna, sigurna, mjerljiva, evaluacijska i prilagođena potreba-

ma potrošača. Naglasak mora biti na funkcionalnom vrednovanju a ne na genetskom prikazivanju ili čak na običnoj deskripciji.

Da bi to postigli jugoslavenski bi se geografi morali povratiti produbljenom, egzaktom i kvantitativnom izučavanju prostornih odnosa između sila i pojava koji formiraju zemaljsku površinu i njihovim neposrednim i posrednim učincima u preobražaju geografske okoline. Na takav kompleksan način koji zahtijeva poznavanje regionalnih prilika i evaluiranje svih tih faktora na zemljinu površinu ne izučava nijedna druga znanost. Jedino je geografija sposobna svojim znanstvenom metodom postići u tom smislu zadovoljavajuće rezultate. U tom vidimo jezgru i smisao moderne geografije, a aplikacija njenih znanstvenih saznanja mora postati njihova redovna provjera. Kako postaje s razvitkom društva i njegove privrede prostor (zemaljska površina) sve odlučujući faktor i dragocijeniji, a znamo da snažno utječe i na sam društveni razvoj, treba smatrati izučavanje odnosa između prostornih pojava i spoznaja posebnih prostornih zakona za glavnu zadaću moderne geografije. Takvo izučavanje u smislu »inženjersva prostora« (pokrajine, regije ili nekog problema u prostoru) po svojoj je biti dvojak: na jednoj strani fundamentalno, a na drugoj aplikativno. U drugom primjeru je to »opća« ili »posebna« upotrebljivost u donošenju odluka o zahvatima u prostoru. Na taj način postaje geografija ekspertna nauka o prostoru (pokrajini, regiji). Tim konceptualnim i metodskim pristupom udružujemo sve tri geografske komponente: fizičku, socijalnu i regionalnu u ravnopravnom sudjelovanju. Ti dijelovi moraju biti po pravilu prisutni u svakom stručnom radu, jer izostanak jednog ili drugog ima za posledicu slabu ili nepotpunu ekspertizu. Ovakvim konceptom i metodskim pristupom u geografskim izučavanjima postizemo kompleksnost za koju se u geografiji već odavno zalažemo. Takozvana »problemska« ili »inženjerska« ili »konstruktivna« geografija otvara našoj nauci nove granice i rješava mnoge probleme koje geografi nisu mogli prevladati (npr. dualizam, zaostajanje regionalne geografije).

Razvoj geografije na zapadu i istoku ide u tom smjeru. Kod nas na žalost pravu aplikaciju geografije nismo razvili u većem obujmu. Rijetki su primjeri gdje je došlo do toga, npr. u prostornom planiranju, ekologiji, turizmu, društvenom i prostornom razvoju. Kako geografi koji rade u tim ustanovama nemaju pravu podršku matične znanosti i jer ih se zbog njihovog prilagodavanja zahtjevima radnog mjesta čak ne smatra geografima, rezultat je da mnogi napuštaju geografiju. Umjesto da bi obogaćivali geografsku znanost gube veze s njom i tako nanose štetu i sebi i znanosti.

Takav drukčiji, aplikativni aspekt geografske znanosti zahtijeva i drukčiji metodološki pristup. Umjesto prevladajućeg dociranja i verbalizma trebalo bi dati u znanstvenim radovima naglasak na metodologiju izučavanja. Uoporedo s time se postavlja pitanje, u kolikoj mjeri bi još gajili osim regionalne geografije zavičaja, uže domovine i Jugoslavije i regionalnu geografiju svijeta. Ako izuzmemo školsku geografiju, bila bi regionalna geografija za buduće geografske eksperte u određenom smislu balast. Novi pristup zahtijeva i upotrebu egzaktih meto-

da, poznavanje matematičkih i statističkih metoda, računarske tehnike i kartografskih metoda. Treba razvijati rad u grupama (team work) u kojima bi došlo do produktivne suradnje različitih geografskih specialista. Skoro je nemoguće da bi jedan sam stručnjak mogao savladati neki regionalni problem kojeg determiniraju mnogobrojni faktori. Naročito je potreban timski rad kad je u pitanju generiranje uticaja i njihovih posljedica (simulacijski razvojni modeli).

Druge znanosti, kao biologija, geologija, meteorologija, hidrologija, sociologija ili demografija su tom preobražaju pristupile već odavno ili je ta transformacija u toku. Jugoslavenska geografija se za takav korak do sada nije odlučila; ostaje na starim deskriptivnim, nefunkcionalnim i nefunkcionalnim metodama, pa se time njena letargija produžava. Po našem mišljenju je dilema: ili zadržati stara idejna stanovišta ili preći na moderni koncept geografije i na novu metodologiju i tehniku, od presudne je važnosti za dalji razvoj naše nauke. Ova razmišljanja ne plediraju za napuštanje stare baštine, nego bi njihove vrijednosti trebalo preneti u novi koncept. Očigledno je, da su prošla vremena kad su geografi bili nekakvi živi leksikoni. Broj geografskih informacija se tako brzo povećava da ih nije više moguće savladati. Zato je nužna izmjena koncepcije geografije. Njen izlaz je: geografija kao ekspertna (inženjerska) znanost o zemaljskoj površinskoj sferi (prostoru).

Postavlja se pitanje, na koji način bi mogli promijeniti sadašnji negativni trend u jugoslavenskoj geografiji i kako postići njenu obnovu. Smatramo da bi morala biti akcija višestrana i dugotrajna:

1. Geografi bi morali poduzeti neke veće akcije koje bi sjedinile jugoslavenske geografe u znanstvenim i metodskim naporima i pomoću kojih bi podigli opći nivo geografije. Takva akcija bi mogla biti geografski atlas Jugoslavije i (ili) geografska monografija o Jugoslaviji.

2. Trebalo bi povećati broj specijalnih simpozija da bi time potakli kontakte između jugoslavenskih geografa i postigli viši nivo u struci; na te priredbe bi pozivali i pojedine afirmirane inozemne stručnjake.

3. Trebalo bi zaoštriti znanstvenu kritiku i spriječiti publiciranje deskriptivnih i drugih manje kvalitetnih radova.

4. Trebalo bi promijeniti univerzitetsku nastavu geografije uvođenjem matematike, statistike, računarstva i moderne metodologije i njihove aplikacije u geografskim radovima. Trebalo bi povećati broj predmeta koji vode k aplikaciji geografije. Nužna je izmjena univerzitetskih radnika i studenata.

5. Morali bismo povećati učešće naših geografa na međunarodnim skupovima i njihovu suradnju u različitim komisijama MGU.

6. Morali bi podsticati prevodenje najboljih geografskih knjiga na jugoslavenske jezike i ojačati kvalitetu i broj izdanja Geographicae Jugoslaviae.

7. Morali bi se založiti da što više geografskih diplomanata odlazi u nepedagoške službe (turizam, planiranje, statistika, novinarstvo, znanstveni i istraživački zavodi i instituti, općinske administracije).

Preobražaj jugoslavenske geografije je nužan. To će biti u svakom slučaju dugotrajan proces. Mogući

su različiti koncepti. S ovim prilogom, pomalo kritički oštrim, željeli smo provocirati raspravu i razmišljanja o budućnosti jugoslavenske geografije.

Bibliografija:

- Anučin V. A., 1972: Teoretičeskie osnovi geografii, Leningrad
Geografija i sovremenost, 1982: Moskva
Claval P., 1977: La nouvelle géographie, paris
Gerasimov L., 1983: Geography and Ecology, Moskva
Gold J. R., 1980: An Introduction to Behavioural Geography Oxford
Haggett P., 1975: Geography, a Modern Synthesis, London
Harvey D., 1969: Explanation in Geography, London
Ilešič S., 1979: Pogledi na geografiju, Ljubljana
Ilešič S., 1983: Specijalizacija i reintegracija u savremenoj geografiji, Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd
Mukitanov N. K., 1979: Metodološki problemi teoretizacije geografije, Alma Ata
Plut D., 1986: Geografija in humana ekologija, Geografski vestnik
Ruppoert K., Schaffer F., Maier J., Poesler R., 1981: Socijalna geografija, Zagreb.
Savremenaja geografija, Meždunarodnij geografičeskij sojuz, 1976, Moskva
Vasović M., 1983: Regionalna geografija i njena uloga u integraciji naše nauke, Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd.
Vrišer I., 1979: Razmišljanja o geografiji, Geografski vestnik
Vrišer I., 1979: Regionalno planiranje, Ljubljana

Milan VRESK, Zagreb

GEOGRAFSKI KONCEPT – POKUŠAJ POJEDNOSTAVLJENE REINTERPRETACIJE

Rasprave o geografiji kao znanstvenoj disciplini, o njezinom objektu, ciljevima i metodama istraživanja, o njezinom položaju u sistemu znanstvenih disciplina traju od 19. stoljeća. Geografija je u ovom dugom razdoblju doživjela veliki napredak. Izdiferencirale su se njezine pojedine grane, razvile su se u mnoge geografske škole, usavršavala se metodologija istraživanja. Usprkos tome, mnoge teoretske postavke struke ostale su neusuglašene sve do da-

Zusammengassung DIE ENTWICKLUNGSDILEMMEN DER ZEITGEMÄSSEN JUGOSLAWISCHEN GEOGRAPHIE

Igor Vrišer

Heute kann konstatiert werden, dass in einigen letzten Jahrzehnten die jugoslawische Geographie immer mehr an gesellschaftlicher Bedeutung verlor und dass ihre Rolle im gesellschaftlichen Leben, in der Wissenschaft und Kultur fast marginal geworden ist.

Darauf nahm unter anderem auch die allgemeine Orientierung der Gesellschaft auf Bevorzugung der technischen Wissenschaften und mancher anderen Gesellschaftswissenschaften Einfluss. Das Zurückbleiben der Geographie resultierte durch eine absolute Verminderung der geographischen Produktion, ihrer Qualität und Apolikativität.

Die Gründe für die Stagnation und die Erfolglosigkeit der zeitgenössischen jugoslawischen Geographie sind vielfältig, unter anderem folgende: das Isolieren der jugoslawischen Geographen und den geographischen Zentren, die Extensivität in den Wissenschaftsarbeiten, mangelhafte Applikativität der Resultate der geographischen Forschungen in der Praxis usw.

Die Lösungen der jetzigen Situation sollen grösstenteils die Geographen selbst finden. Sie sind unter anderem im folgendem: unentbehrliche Einiigung der jugoslawischen Geographen in den wissenschaftlichen und methodischen Bestrebungen, den Stand der Geographie zu erhöhen; die Erhöhung der Zahl der spezialisierten Wissenschaftstagen und Kontakte; die Stärkung der wissenschaftlichen Kritik und das Verhindern der Publizierung der deskriptiven und weniger qualitativen Arbeiten; die Anpassung des Uniunterrichts der Geographie den zeitgemässen Bedürfnissen in der Richtung der Bevorzugung der modernen Methodologie und grösserer Applikativität, die Vergrösserung der Teilnahme unserer Geographen an ausländischen Studien, wissenschaftlichen Tagungen, usw.

nas. Među njima je i pitanje geografskog koncepta. Što je geografija? Pitanje je na koje se, prema nekima, još čeka odgovor.

Ovaj kratak napis svakako nema pretenzija da odgovori na navedena pitanja. Zadatak mu je istaći značajnije misli u razvoju geografskog koncepta s namjerom da i među nama potakne rasprave o pojedinim nerazjašnjenim teoretskim pitanjima naše struke.